

**Навчальна програма
з основ правознавства
для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів**

**Київ
2012**

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Загальна характеристика предмета

Метою навчання правознавства в школі є надання учням основ правових знань, виховання поваги й любові до своєї держави та державотворчих і правотворчих традицій, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів і правомірної поведінки школярів.

Правознавство як навчальний предмет сприяє становленню особистості, розвитку критичного мислення, логіки, здатності розуміти й оцінювати правові явища та процеси, аналізувати різноманітні життєві ситуації з погляду дії правових норм; спонукає учнів ставити запитання та шукати відповіді щодо ролі держави й права в житті людини і суспільства. Знання основ правознавства формує певну систему цінностей, впливає на правосвідомість учнів і рівень їхньої правової культури, прищеплює інтерес до права, заохочує до свідомого використання, застосування й додержання правових норм.

Характеристика особливостей змісту програми

Програма з основ правознавства спрямована на реалізацію вимог освітньої галузі «Суспільствознавство» Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, конкретизує зміст правознавчого компонента галузі та вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів із правознавства. Пропонована програма виконує інформаційно-методичну функцію, що дає можливість усім учасникам навчально-виховного процесу й авторам навчально-методичного забезпечення дізнатися про мету, завдання та шляхи їх досягнення у межах навчального предмета, а також організаційно-методичну функцію, що передбачає розподіл навчального матеріалу на етапи вивчення, визначення кількісних і якісних характеристик процесу навчання для укладання поурочного планування й тематичної атестації учнів.

Зміст навчального правознавчого матеріалу, охопленого програмою, побудований з використанням людиноцентричного й аксіологічного підходів у контексті юридичної науки. Укладачі розглядають право як мистецтво добра та справедливості. Методологія відбору змісту програмного матеріалу базується на системі наукових ідей і понять юридичної науки, загальнолюдських цінностях (право, справедливість, права і свободи людини), сучасних психолого-педагогічних вимогах до навчання в основній школі. Засвоєння учнями навчального змісту, пропонованого цією програмою, забезпечує набуття ними ключових і галузевих компетентностей та предметно-правової компетентності.

У програмі особливу увагу приділено правовідносинам, учасниками яких є неповнолітні особи. Це дає змогу разом з формуванням конкретних знань і загальноправових уявлень учнів створювати умови для використання правових знань для реалізації й захисту ними прав, свобод і законних інтересів, регулювання взаємовідносин з іншими людьми, вибору правомірних моделей поведінки в життєвих ситуаціях, а також застосовувати критичне мислення, аналіз і синтез правового матеріалу.

Змістові лінії «людина–людина», «людина–суспільство», «людина–влада», «людина–світ уявлень та ідей», «людина–простір», «людина–природа», «людина–світ речей» ураховані як у складових змісту освітньої галузі, так і в державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Основи правознавства як предмет вивчають упродовж одного навчального року. Зміст курсу значно мінімізований, він відповідає віковим особливостям учнів і сучасним освітнім викликам. Програма передбачає чіткі орієнтири для оцінювання результатів навчання учнів, що вможливило активізацію їхньої пізнавальної діяльності й усуває перевантаження.

Особливості організації навчання учнів правознавства за пропонованою програмою

Із психолого-дидактичних позицій програму побудовано на поєднанні особистісно зорієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до навчання, реалізація яких потребує певних змін в організації навчання основ правознавства. У пропонованій програмі ці зміни відображено у вступному уроці, практичних заняттях, уроках узагальнення та підсумкових уроках.

Програму з основ правознавства у 9 класі розпочинає *вступний урок*, що передбачає актуалізацію знань учнів про державу і право з курсів історії, а також ознайомлення їх з метою вивчення предмета та його особливостями.

Задля набуття правової компетентності відповідно до державних вимог загальноосвітньої підготовки учнів окремою структурною складовою програми є *практичні заняття* (уроки), які введені в програму протягом вивчення певного правознавчого змісту й мають допомогти школярам сформуванню уявлень про виучувану тему. Кожне з пропонованих практичних занять є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до місця заняття в контексті конкретної теми. Практичні заняття передбачають переважно самостійну роботу учнів над певним аспектом змісту теми з використанням різноманітних джерел знань (підручників, посібників, довідкового матеріалу, інтернет-ресурсів тощо). На практичних заняттях учитель виконує роль консультанта – організатора самостійної роботи учнів, надає їм допомогу відповідно до їхніх пізнавальних можливостей.

Програма передбачає *уроки узагальнення до розділів курсу та підсумкові уроки до курсу*. На цих уроках учні за допомогою вчителя мають можливість систематизувати й узагальнити вивчене, відрефлексувати процес навчання, реалізувати міжпредметні зв'язки. Такі уроки можна використати для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів і підсумкового узагальнення.

Заплановано також виконання учнями відповідних *домашніх завдань*, що мають сприяти закріпленню вивченого та досягненню ними кращих навчальних результатів.

Перевірка результатів навчання учнів основ правознавства за пропонованою програмою передбачає оцінювання засвоєних ними знань і сформованих умінь та навичок. Варто зазначити, що оцінювання процесу та результатів навчання курсу основ правознавства вимагає використання як традиційних методів (усне опитування, письмові завдання), так і

альтернативних (оцінювання «участі в діяльності», самооцінювання, взаємооцінювання) у різних комбінаціях. Вибір методів оцінювання має здійснюватися з урахуванням характеру об'єктів оцінювання. Це можуть бути усні відповіді та письмові роботи учнів, завдання щодо виявлення їхніх операційних умінь, моделювання життєвих ситуацій, а також участь учнів у дискусіях, рольових іграх, написання творів-есе тощо).

Наприкінці курсу передбачено резервний час, який учитель використовуватиме на власний розсуд.

Структура змісту курсу

Основними компонентами змісту курсу за цією програмою є: зміст правознавчого навчального матеріалу та перелік державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, на який учитель орієнтується під час вивчення конкретних тем курсу.

До кожної теми подано орієнтовний узагальнений перелік основних питань змісту, які обов'язково мають бути відображені в підручниках або посібниках, що повідомляють учням зміст навчального правознавчого матеріалу. Школярі засвоюють їх у вигляді знань правових явищ, процесів, юридичних понять різної складності й узагальненості.

Зміст теми не розподілений за окремими уроками, що дає змогу автору підручника, вчителю на власний розсуд, орієнтуючись на вимоги до підготовки учнів, визначати тему уроку, кількість, обсяг і перелік питань, які вивчатимуться на тому чи іншому уроці, залежно від особливостей учнів класу й індивідуального підходу до викладання педагога.

Пропоновані питання є мінімумом знань, що підлягають обов'язковому засвоєнню учнями на різних рівнях навчальних досягнень відповідно до розвитку їхніх пізнавальних можливостей.

Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів подано в програмі у вигляді переліку вмінь і навичок, яких мають набути школярі під час вивчення тієї чи іншої теми. Вони відповідають вимогам Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, є їх детальною конкретизацією, на яку має орієнтуватись учитель, забезпечуючи виконання навчального плану.

Зміст програми

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП ДО КУРСУ З ОСНОВ ПРАВОЗНАВСТВА (1 год.)	
<p>Право і закони в житті людини і суспільства (з курсів історії). Зміст, завдання і структура курсу. Побудова підручника. Додаткова навчальна література, електронні та інтернет-ресурси.</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>згадує</i> з курсів історії та пояснює причини та значення виникнення держави і права, роль права в житті суспільства; • <i>згадує</i> та називає найдавніші правові пам'ятки в історії людства; • <i>пояснює</i> завдання та структуру курсу з основ правознавства; • <i>висловлює</i> власні очікування щодо вивчення курсу
Розділ 1. ВСТУП ДО ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА (4 год.)	
<p>Причини виникнення держави. Поняття й ознаки держави. Державний лад. Форми держави. Державна влада. Функції держави. Поняття і види соціальних норм. Поняття та ознаки права. Джерела права. Система права та її елементи.</p> <p><i>Практичне заняття.</i> Соціальні норми в житті людей</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> ознаки державної влади, соціальних норм, права; • <i>пояснює</i> та <i>застосовує</i> поняття: «держава», «форма держави», «право», «джерела права», «галузь права», «норма права»; • <i>характеризує</i> функції держави, державний лад, джерела права, елементи системи права; • <i>наводить приклади</i> соціальних норм, джерел права; • <i>описує елементи</i> державного ладу; • <i>висловлює</i> судження щодо ролі соціальних норм, держави і права в житті людини та суспільства.
Розділ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ. ПРАВОПОРУШЕННЯ. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (4 год.)	

<p>Правовідносини. Склад правовідносин. Підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин.</p> <p>Правопорушення: поняття, склад, види. Юридична відповідальність: поняття, підстави, види.</p> <p><i>Практичне заняття.</i> Обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння.</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> ознаки правовідносин, правопорушення, юридичної відповідальності; • <i>пояснює</i> та <i>застосовує</i> поняття: «правовідносини», «склад правовідносин», «юридичні факти», «правопорушення», «юридична відповідальність»; • <i>характеризує</i> підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин, склад і види правопорушень, підстави і види юридичної відповідальності; • <i>наводить приклади</i> юридичних фактів, правопорушень; • <i>описує</i> обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння; • <i>розв'язує</i> правові ситуації з використанням знань про правовідносини, правопорушення та юридичну відповідальність; • <i>застосовує</i> засвоєні поняття та вміння під час розв'язування простих життєвих ситуацій та регулюванні власної поведінки відповідно до норм права; • <i>висловлює</i> судження щодо ролі правовідносин у житті людини і суспільства; оцінює власну поведінку й поведінку інших людей з погляду її правомірності.
<p>Узагальнення. Тематичне оцінювання (1 год.)</p>	
<p>Розділ 3. Взаємозв'язок людини і держави (5 год.)</p>	

<p>Поняття Основного закону держави. Структура Конституції України. Повноваження Конституційного Суду України.</p> <p>Правова характеристика понять «людина», «особа», «громадянин». Громадянство України.</p> <p>Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Механізми захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>Органи державної влади в Україні. Місцеве самоврядування в Україні.</p> <p><i>Практичне заняття. Звернення громадян.</i></p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> ознаки конституції; механізми захисту прав і свобод людини та громадянина; • <i>пояснює</i> та <i>застосовує</i> поняття «людина», «особа», «громадянин», «громадянство», «конституція», «права і свободи людини», «конституційні обов'язки»; • <i>описує</i> види конституційних прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, органи державної влади та місцевого самоврядування, повноваження Конституційного Суду України; • <i>наводить приклади</i> видів звернення громадян; • <i>характеризує</i> підстави набуття та припинення громадянства України; • <i>називає і аналізує окремі Конституції України;</i> • <i>розв'язує</i> правові ситуації з використанням знань про права, свободи людини і громадянина; • <i>застосовує</i> засвоєні поняття та вміння під час розв'язування простих життєвих ситуацій щодо форм взаємозв'язку людини і держави; • <i>оцінює</i> значення Конституції України, форми участі громадян у житті держави та місцевої громади.
<p>Узагальнення. Тематичне оцінювання (1 год.)</p>	
<p align="center">Розділ 4. НЕПОВНОЛІТНІ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ, СІМЕЙНИХ, ТРУДОВИХ, АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН (11 год.)</p>	

<p>Цивільна правоздатність і цивільна дієздатність. Обсяг цивільної правосуб'єктності неповнолітніх.</p> <p><i>Практичне заняття.</i> Власність неповнолітніх.</p> <p><i>Практичне заняття.</i> Захист прав споживачів. Особливості електронного продажу й операцій із кредитною картою.</p> <p>Сім'я. Шлюб. Взаємні права й обов'язки батьків і дітей. Охорона дитинства.</p> <p><i>Практичне заняття.</i> Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.</p> <p>Прийняття на роботу неповнолітніх. Робочий час і час відпочинку неповнолітніх. Оплата праці. Особливості розірвання трудового договору з неповнолітніми. Охорона праці неповнолітніх.</p> <p><i>Практичне заняття.</i> Працевлаштування неповнолітніх.</p> <p>Адміністративні правопорушення. Злочини. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх.</p> <p><i>Практичне заняття.</i> Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх.</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює та застосовує</i> поняття «цивільна правоздатність», «цивільна дієздатність», «сім'я», «шлюб», «адміністративне правопорушення», «злочин»; • <i>характеризує</i> обсяг цивільної правосуб'єктності неповнолітніх осіб, права неповнолітніх як власників, права споживачів, права й обов'язки батьків і дітей, робочий час і час відпочинку неповнолітніх, адміністративну та кримінальну відповідальність неповнолітніх; • <i>наводить приклади</i> адміністративних правопорушень і злочинів, Наводить видів адміністративних стягнень і кримінальних покарань; • <i>описує</i> шляхи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, особливості розірвання трудового договору з неповнолітніми; • <i>аналізує окремі положення нормативно-правових актів;</i> • <i>розв'язує</i> правові ситуації з використанням знань і положень цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального законодавства України щодо неповнолітніх; • <i>вчиняє</i> власні дії відповідно до норм права в різних видах правовідносин; • <i>висловлює</i> судження щодо взаємних прав і обов'язків батьків та дітей, охорони праці неповнолітніх, особливостей адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх.
<p>Узагальнення. Тематичне оцінювання (1 год.)</p>	
<p>Розділ 5. ЮРИСТИ В НАШОМУ ЖИТТІ (4 год.)</p>	

<p>Професія «юрист». Юристи в нашому житті (судді, прокурори, слідчі, нотаріуси, адвокати, юрисконсульти, міліціонери).</p> <p><i>Практичні заняття.</i></p> <p>1. Ігровий суд. Зустріч з юристами.</p> <p>2. Моделювання ситуацій (рольова гра) спілкування з міліціонером.</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • згадує та називає професії, пов'язані з юриспруденцією; • знає, хто такі судді, прокурори, слідчі, нотаріуси, адвокати, юрисконсульти, міліціонери; • наводить приклади видів діяльності прокурора, нотаріуса, адвоката; • називає основні вимоги до осіб, які мають намір працювати за юридичним фахом; • описує свої права під час спілкування з міліціонером, прокурором, слідчим; • розв'язує правові ситуації з використанням знань про професію юриста; • оцінює життєві ситуації, за яких потрібна допомога юриста.
<p>Узагальнення (1 год.)</p>	
<p>Резерв (2 год.)</p>	

Програму підготували:

Тетяна РЕМЕХ,
голова робочої групи/

Члени робочої групи:

Олег МУЗА

Раїса ЄВТУШЕНКО

Володимир СУТКОВИЙ

Тетяна ЗОРНІК

Людмила ЛОХА

Валерій СИЛЕНКО